

Fotografie z zakładu Ignacego Kriegera w zbiorach Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Charakterystyka i perspektywy badawcze

Informacje o autorze: dr, historyk sztuki, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, <https://orcid.org/0000-0002-1014-9429>

Information about the author: PhD, art historian, Institute of Art History of the Jagiellonian University, <https://orcid.org/0000-0002-1014-9429>

Abstrakt: Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego jest jednym z najstarszych archiwów fotograficznych w Polsce, a jej zbiory, gromadzone od przeszło 130 lat, ściśle wiążą się z rozwojem i zakresem badań krakowskiej historii sztuki. Dotyczy to także ponad 900 odbitek fotograficznych wykonanych w znanym zakładzie Ignacego Kriegera (istniejącym w Krakowie w latach 1860–1926). Przedstawiają one budowle historyczne i dzieła sztuki przede wszystkim z Krakowa, a także z kilkunastu innych miejscowości (m.in. Gołuchowa, Nowego Wiśnicza, Baranowa Sandomierskiego i Biecz). Celem artykułu jest w pierwszym rzędzie ogólna charakterystyka tego zespołu – pod względem cech fizycznych, tematyki, datowania i proveniencji. Szczegółowo zostały omówione autorskie oznaczenia odbitek: sygnatury i odbijane z negatywów podpisy z numerami, korespondujące z zachowanymi spisami widoków oferowanych przez atelier Kriegera. Duży nacisk położono także na pochodzenie omawianych fotografii: widoczne na nich oznaczenia (pieczęcie, adnotacje) oraz źródła pisane (dawne inwentarze i księgi rachunkowe) pozwalają bowiem niekiedy na bardzo precyzyjne określenie sposobu nabycia odbitek, a tym samym umożliwiają ustalenie czasu *ante quem* powstania negatywów. Ponad jedna czwarta zespołu została zakupiona pod koniec XIX wieku przez prof. Mariana Sokołowskiego dla ówczesnego Gabinetu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego z reguły bezpośrednio u fotografa, pozostałe pochodzą z darów osób prywatnych lub instytucji, w tym zwłaszcza Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności oraz Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej.

Analiza omawianego zespołu pozwala nakreślić kilka perspektyw badawczych, które przedstawiono w drugiej części artykułu. Na trzech dobrze udokumentowanych źródłowo przykładach – fotografiach późnogotyckiego polptyku św. Jana Jąłmużnika z krakowskiego kościoła Au-

gustianów, reprodukcji malowidła z antycznej wazy w zbiorach gołuchowskich oraz fotografii XVIII-wiecznego planu Rzeszowa – pokazano ściśle związki pomiędzy działalnością zakładu Kriegerów a badaniami naukowymi prowadzonymi przez krakowskich historyków sztuki, w tym zwłaszcza Mariana Sokołowskiego.

Photographs from Ignacy Krieger's Studio in the Collection of the Photo Library of the Jagiellonian University's Institute of Art History. Main Characteristics and Research Perspectives

Abstract: The Photo Library of the Jagiellonian University's Institute of Art History is one of the oldest photographic archives in Poland, and its holdings, collected for over 130 years, are closely connected with the development and scope of art historical research in Kraków. This also applies to the over 900 photo prints produced by the well-known studio of Ignacy Krieger that operated in Kraków in the years 1860–1926. The images show historic buildings and works of art, mostly located in Kraków, but also in about a dozen other towns (e.g. Gołuchów, Nowy Wiśnicz, Baranów Sandomierski, and Biecz). The aim of the paper is primarily to present general characteristics of this group of photographs in terms of their physical features, subject matter, dating, and provenance. It gives a detailed description of the original markings used on the photographic prints, such as signatures, or inscriptions with reference numbers printed from negatives, corresponding with the extant lists of views offered by Krieger's atelier. Strong emphasis has also been put on the provenance of the discussed photographs, since the markings which can be seen on the prints (stamps, annotations), as well as written sources (old inventories and account books) sometimes enable the researcher to determine precise details related to the purchase of the specific prints, which, in turn, makes it possible to determine the *terminus ante quem* of the creation of the negatives. Over a quarter of the group were purchased at the end of the 19th century by Prof. Marian Sokołowski for what was then called the Art History Cabinet of the Jagiellonian University, usually directly from the photographer; other items were donated by private persons or

institutions, including in particular the Commission on Art History of the Polish Academy of Learning, and the Circle of Conservators of Western Galicia.

An analysis of the discussed group of prints has enabled the author to outline several research perspectives, presented in the second part of the paper. On the basis of three examples (well documented in source materials), namely photographs of the Late Gothic polyptych representing St John the Almsgiver from the Augustinian church in Kraków; a reproduction of a painting from an ancient vase from the Gołuchów collection; and a photograph of an 18th-century town plan of Rzeszów – the author has demonstrated a close relationship between the activity of Kriegers' studio and the academic research conducted by Kraków art historians, especially Marian Sokołowski.

Słowa kluczowe: fotografia, historia fotografii, Kraków, Ignacy Krieger, Fototeka, Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Jagielloński, Marian Sokołowski

Keywords: photography, history of photography, Kraków, Ignacy Krieger, Photo Library, Institute of Art History, Jagiellonian University, Marian Sokołowski

Niewiele polskich zakładów fotograficznych czynnych w drugiej połowie XIX i pierwszej ćwierci XX wieku może poszczycić się tak bogatym i dobrze zachowanym *oeuvre*, jak atelier Ignacego, Natana i Amalii Kriegerów, istniejące w Krakowie w latach 1860–1926¹. Bez wątpienia najcenniejszym świadectwem ich działalności jest ponad 8,5 ty-

siąca negatywów, należących do Muzeum Krakowa (dalej cyt. MK), których część (klisze kolodionowe) poddawana jest aktualnie kompleksowym pracom i badaniom konserwatorskim². Dorobek Kriegerów to jednak także liczne odbitki, przechowywane w wielu archiwach, muzeach i bibliotekach na całym świecie, a w szerszym znaczeniu – również reprodukcje w rozmaitych publikacjach. Z tego powodu rozpoznanie całości tej spuścizny wydaje się niezwykle trudne, jeśli nie niemożliwe, niemniej należałoby w przyszłości taki trud podjąć, nawet zawężając kwerendy do kolekcji polskich czy choćby tylko krakowskich. Badanie fotografii, traktowanych jako konkretne obiekty materialne, będące częścią historycznej struktury zbioru (archiwum), pozwala bowiem niekiedy odkryć wiele szczegółów ich „biografii”, a tym samym poszerzyć wiedzę o działalności ich twórców³.

Dobrym tego przykładem wydaje się Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej cyt. IHS UJ), będąca najstarszym polskim archiwum fotograficznym o profilu historycznoartystycznym. Dziedziczy ona większość zbiorów dawnego Gabinetu Historii Sztuki UJ, utworzonego na początku lat osiemdziesiątych XIX wieku przez Mariana Sokołowskiego, pierwszego profesora historii sztuki w krakowskiej wszechnicy. W wyniku różnych zmian organizacyjnych Fototeka przechowuje także m.in. część materiałów należących niegdyś do Gabinetu Archeologicznego, założonego w 1867 roku przez pioniera polskiej archeologii, Józefa Łepkowskiego⁴. Dzięki wysiłkom obu tych zasłużonych badaczy oraz ich następców w Fototece odnaleźć dziś można prace wielu wybitnych polskich fotografów, trudniących się dokumentowaniem szeroko rozumianych zabytków⁵, przy

¹ Artykuł powstał w ramach projektu badawczego *Fotografie dzieł sztuki polskiej w zbiorach Fototeki Instytutu Historii Sztuki UJ. Opracowanie naukowe, digitalizacja i wydanie katalogu*, finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (nr rej. 11H 13 0015 82). Większość fotografii z omawianego tu zespołu opracowała uczestnicząca w projekcie Anna Bednarek (Muzeum Krakowa), której jestem winien także wdzięczność za wiele cennych wskazówek, informacji i pomoc w kwerendach. Ogólnie o działalności Kriegerów zob. przede wszystkim: *Polski słownik biograficzny*: Krieger Ignacy. Hasło oprac. Celina Bąk-Kocarska. T. 15. Wrocław 1970, s. 307–308; Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska w latach 1840–1914. Zarys historii*. Kraków Dawniej i Dziś, t. 20. Kraków 1978, s. 104–111; Kwiatkowska Teresa, Malik Andrzej: *Zespół negatywów szklanych z zakładu fotograficznego rodziny Kriegerów w posiadaniu Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. „Krzysztofor. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1984, z. 11, s. 51–69; *Album fotografii dawnego Krakowa z atelier Ignacego Kriegera*. Przedślowie Władysław Bodnicki, oprac. historyczne Janusz Andruszkiewicz. Kraków 1989, s. nlb.; Gaczol Ewa: Wstęp. W: *Ignacy Krieger*. Wybór fotografii i oprac. Ewa Gaczol, Teresa Kwiatkowska. Kraków 2017, s. 3–10; *Natan Krieger*. Wybór fotografii i oprac. Ewa Gaczol, Anna Kwiatek. Kraków 2018, s. 5–12; Gaczol Ewa, Gellner Joanna: Wstęp. W: *Amalia Krieger*. Wybór fotografii i oprac. Ewa Gaczol, Joanna Gellner. Kraków 2019, s. 5–12. Nowe ustalenia na temat biografii Kriegerów z pełną literaturą; Bednarek Anna: *Kriegerowie – biografia niemożliwa?*, w niniejszym tomie.

² Gaczol Ewa, Pilch Daria: *Conservation of collodion glass plate negatives*. „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2018, nr 56, s. 141–152.

³ O „potencjale epistemologicznym” zbiorów fotograficznych zob. Caraffa Costanza: From ‘Photo Libraries’ to ‘Photo Archives’. On the Epistemological Potential of Art-Historical Photo Collections. In: *Photo Archives and the Photographic Memory of Art History*. Ed. Costanza Caraffa. I Mandorli, Vol. 14. Berlin–München 2011, pp. 11–44.

⁴ O dziejach Fototeki i Gabinetu Historii Sztuki zob. Walanus Wojciech: *Fotografie cerkwi drewnianych z terenów dawnej Galicji Wschodniej w zbiorach Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Cerkwie drewniane dawnej Galicji Wschodniej*. Red. Wojciech Walanus. Skarby Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 1. Kraków 2012, s. 29–31; idem: *Sztuka dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej na fotografiach ze zbiorów Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. T. 4. Red. Karol Łopatecki, Wojciech Walczak. Białystok 2013, s. 304–306; idem: *Dzieje zbiorów fotograficznych Gabinetu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1881–1921)*. W: *Katalog Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane do roku 1900*. Red. Wojciech Walanus. Kraków 2019, s. 9–23.

⁵ Przegląd najważniejszych nazwisk w: Walanus Wojciech: *Zbiory Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Dageryotyp. Studia z historii i teorii fotografii” 2018, t. 1, s. 191–192.

czym odbitki z atelier Kriegerów są wyjątkowo liczne. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie ogólnej charakterystyki tych odbitek (pod względem cech fizycznych, tematyki, datowania i proveniencji), a także zasygnalizowanie kilku wiążących się z nimi problemów, które zasługiwałyby na pogłębione badania.

Jak dotąd w Fototece zidentyfikowano 935 fotografii wykonanych w zakładzie Ignacego Kriegera (wliczając dublety)⁶. Zdecydowana większość (896) to pozytywy na papierze albuminowym, zatem niewątpliwie powstałe w okresie funkcjonowania zakładu, znanego z przywiązania do tej charakterystycznej dla XIX wieku techniki⁷. Trzy zdjęcia utrwalono najprawdopodobniej na papierze solnym⁸, a jedno – na papierze kolodionowym błyszczącym⁹. Pozostałe – na papierze żelatynowo-srebrnym, to najczęściej odbitki wykonane po 1928 roku, w okresie kiedy negatywy przechowywane były w Muzeum Przemysłowym, lub w drugiej połowie XX wieku, po przejściu ich przez Bibliotekę Akademii Sztuk Pięknych, a następnie MK¹⁰; dla porządku wspomnieć też trzeba o kilku XX-wiecznych fotokopiach oryginalnych odbitek. Pozytywy albuminowe są przeważnie naklejone na firmowe kartony z nadrukiem „Fotografował [lub „Fotografował z natury”] J. KRIEGER w Krakowie. Naśladownictwo zastrzega się”, o wymiarach około 28 × 38 cm, przy czym same odbitki mają zróżnicowaną wielkość, w zależności od sposobu przycięcia (najczęściej około 20 × 26 cm). Nieliczne zdjęcia mają podkłady formatu *carte de visite* lub gabinetowego, jest też kilkanaście odbitek dużych rozmiarów – około 28 × 38 cm, lub jeszcze większych, na kartonach o wysokości ponad 45 cm; kilka odbitek podklejono cienkim płótnem. Pewna liczba fotografii trafiła do zbiorów uniwersyteckich bez podkładów. Większość zapewne wkrótce po nabyciu została naklejona na kartony, jednak część z nich dopiero w drugiej połowie XX wieku wzmocniono dość grubą i szorstką tekturą. Niektórych odbitek nigdy w ten sposób nie zabezpieczono, co negatywnie wpłynęło na ich stan zachowania (ryc. 1).

Identyfikacja autorstwa fotografii z reguły nie nastręcza trudności dzięki stosowanym przez atelier Kriegera różnym

Ryc. 1. Ołtarz srebrny w kaplicy Zygmuntowskiej, fot. zakład Ignacego Kriegera, XIX/XX w., odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ PD 000056

oznaczeniom, którym warto poświęcić nieco uwagi. Są to przede wszystkim wspomniane nadruki na kartonach, a w przypadku mniejszych formatów – litografowane winiety z nazwą i adresem zakładu (ryc. 2–3)¹¹. Do rzadziej spotykanych sygnatur na kartonach należy sucha pieczęć o treści „I. KRIEGER w KRAKOWIE” (ryc. 4)¹², a także owalna

⁶ Stan na maj 2019 r. Zbiory Fototeki nie są w całości zinwentaryzowane, dlatego liczba ta może nieco wzrosnąć w miarę ich opracowywania.

⁷ Odbitki albuminowe zakład sprzedawał jeszcze w latach dwudziestych XX w., o czym świadczy duża liczba takich pozytywów przechowywanych w Dziale Ikonografii i Fotografii Muzeum Narodowego w Warszawie; jak wskazuje treść pieczęci na rewersach kartonów, zakupiono je od „A. Krygierowej” w 1923 r.

⁸ Są to reprodukcje rysunku ukazującego biskupa Zbigniewa Oleśnickiego w *Liber privilegiorum* w Bibliotece Kapitulnej na Wawelu (*Katalog Fototeki...*, s. 199, nr kat. 586; tu omyłkowo jako odbitka albuminowa) oraz dwóch rysunków Jana Matejki z widokami pałacu w Podhorcach (*ibidem*, s. 374, numery kat. 1364, 1365; zob. przyp. 53). Na tę nietypową dla schyłku XIX w. technikę (pierwsza z wymienionych fotografii powstała w 1892 r., dwie pozostałe w latach 1893–1894) wskazuje matowy papier i wyraźnie widoczna w powiększeniu struktura papieru.

⁹ Widok elewacji kaplicy Kampianów przy katedrze lwowskiej, sygn.

IHSUJ P 017174. Odbitka powstała przed 1911 r., pochodzi bowiem ze zbiorów Mariana Sokołowskiego, zmarłego w tym właśnie roku. Autorstwo ustalono na podstawie negatywu w MK, nr inw. MHK-1243/K.

¹⁰ O losach negatywów zob. Bednarek Anna: *Kriegerowie – biografia...*

¹¹ W omawianym zespole reprezentowane są winiety znane z podstawowej publikacji: Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet krakowskich zakładów fotograficznych w zbiorach Muzeum Historii Fotografii im. Waleriego Rzewuskiego w Krakowie*. Kraków 2008, s. 117, nr kat. 102; s. 118, nr kat. 103; s. 119, nr kat. 104. Reprodukowana w niniejszym artykule fotografia (ryc. 2–3) ozdobiona jest winietą nieodnotowaną w tym katalogu, różniącą się od nr. kat. 103 tym, że w adresie zakładu podano wcześniejszy numer domu („L. 37”).

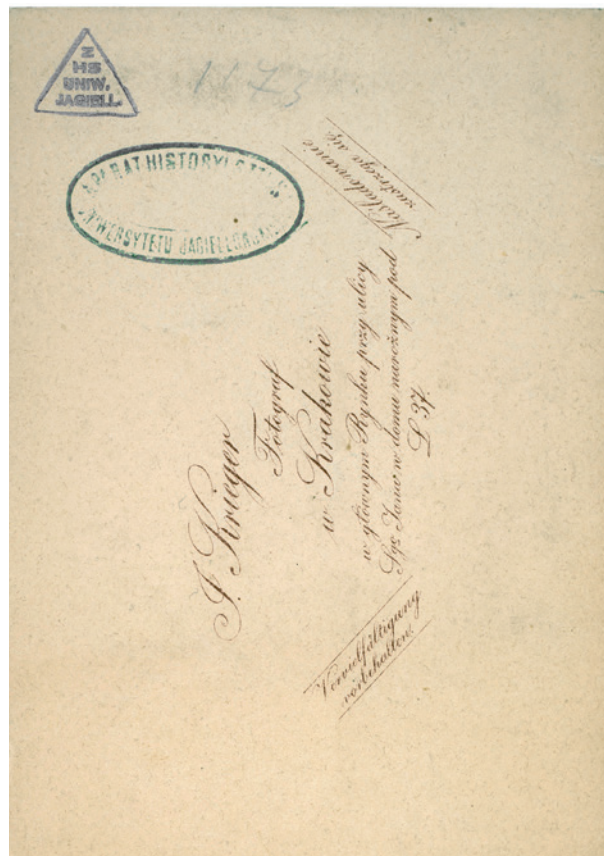
¹² Występuje ona na 11 fotografiach, m.in. kapiteli i baldachimów w prezbiterium kościoła Mariackiego (*Katalog Fototeki...*, s. 204–205, numery kat. 608–611) oraz stuczków w kościele św. Anny (*ibidem*, s. 229, numery kat. 722, 723).

Ryc. 2. Nagrobek Jana Olbrachta w katedrze na Wawelu, fot. zakład Ignacego Kriegera, przed 1881, odbitka albuminowa (awers); w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 012091

pieczęć tuszowa z napisem „J. KRIEGER | fotograf | w Krakowie, ul. św. Jana L. 1”, odciskana na rewersie (ryc. 5)¹³. W wyjątkowy sposób autoryzowane zostały zdjęcia trzech rysunków przedstawiających postaci z obrazu *Zstąpienie św. Jana Ewangelisty do grobu Hansa Suessa z Kulmbachu*: pod odbitkami widoczne są adnotacje „J. Krieger fotograf”, naniesione odręcznie ołówkiem¹⁴.

Charakterystyczną cechą zdjęć z zakładu Kriegerów są podpisy odbijane z negatywów, a dokładniej – z naklejonych na nich (po uprzednim zdrapaniu warstwy obrazowej) pasków kalki z nadrukowanymi adnotacjami¹⁵. W Krako-

Ryc. 3. Nagrobek Jana Olbrachta w katedrze na Wawelu, fot. zakład Ignacego Kriegera, przed 1881, odbitka albuminowa (rewers); w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 012091

wie oprócz Kriegera analogiczną metodę stosował tylko (i to w ograniczonym zakresie) zakład Walerego Rzewuskiego pod kierownictwem jego brata, Lesława Rzewuskiego (1888–1893)¹⁶, znacznie popularniejsza była ona natomiast w środowisku wiedeńskim¹⁷. Podpisy składały się z reguły z numeru, tytułu fotografii oraz nazwy zakładu. Numer i tytuł odpowiadały określonej pozycji w jednym z katalogów oferowanych widoków¹⁸. W okresie działalności zakładu Kriegerów powstało co najmniej siedem takich katalogów: najstarszy *Spis widoków i pomników miasta Krakowa zdjętych z natury przez J. Kriegera, fotografa*, liczący

¹³ Widnieje ona na kartonach pięciu fotografii, m.in. kościoła świętego Ducha w trakcie rozbiórki (*Katalog Fototeki...*, s. 230–231, nr kat. 727) i portretu Stanisława Augusta Poniatowskiego pędzla Bacciarellego (*ibidem*, s. 276, nr kat. 924).

¹⁴ *Katalog Fototeki...*, s. 225–226, numery kat. 705–707. Adnotacje „J. Krieger fotograf w Krakowie”, naniesione tym samym charakterem pisma, widnieją na rewersach fotografii rysunków Franciszka Tępy w Muzeum Narodowym w Warszawie, numery inw. Gr.Pol. 20436/1–6 MNW, Gr.Pol. 20437/1–4 MNW.

¹⁵ Za szczegółowe informacje techniczne na ten temat dziękuję Darii Pilch z Działu Konserwacji MK.

¹⁶ Zob. np. Mossakowska Wanda, Zeńczak Anna: *Kraków na starej fotografii*. Kraków 1984, il. 16, 114. O przejęciu zakładu przez Lesława zob. Mossakowska Wanda: *Walery Rzewuski (1837–*

1888) fotograf. Studium warsztatu i twórczości. Wrocław 1981, s. 126, przyp. 25.

¹⁷ Por. np. fotografie Oscara Kramera (1835–1892) i Josefa Wlhy (1842–1918) w zbiorach Fototeki Lanckorońskich PAU w Krakowie, dostępne w internecie w serwisie PAUart (<http://pauart.pl>). Biogramy obu fotografów: Starl Timm: *Lexikon zur Fotografie in Österreich 1839 bis 1945*. Wien 2005, S. 261–262, 518. Kwestia ewentualnych wiedeńskich inspiracji dla sposobu znakowania negatywów w zakładzie Ignacego Kriegera wymaga dalszych badań.

¹⁸ Ogólnie o katalogach lub prospektach zakładu Kriegera zob. Kosiński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 72, 105; Kwiatkowska Teresa, Malik Andrzej: *Zespół negatywów...*, s. 52; *Album fotografii...*, s. nlb.

Ryc. 4. Odcisk suchej pieczęci na fotografii kapitelu w prezbiterium kościoła Mariackiego w Krakowie, fot. zakład Ignacego Kriegera, 1889–1890, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 012897

96 pozycji, został wydany drukiem w 1878 roku¹⁹. Kolejny, pod podobnym tytułem, liczący 159 pozycji, zestawiono nie wcześniej niż w 1887 roku, figuruje na nim bowiem fotografia ukończonego w tym roku gmachu Collegium Novum²⁰. Odrębne spisy zachowały się dla typów ludowych²¹ oraz dzieł rzemiosła artystycznego z Muzeum Książąt Czartoryskich²², przy czym fotografie z tych katalogów oznaczano jedynie niewielkimi numerami, nanoszonymi odręcznie na negatywach. Można przypuszczać, że istniały też oddzielne spisy dla dokumentacji zbiorów Izabeli Działyńskiej w Gołuchowie oraz „bogatego zbioru odrzwi, portalów miasta Krakowa”²³ – w obu wypadkach fotografie ponumerowano w analogiczny sposób. W nieokreślonym czasie zbiorów portali włączono do obszernego, liczącego 292 pozycje katalogu różnych zdjęć, przeważnie ukazujących pojedyncze dzieła sztuki, ale także budowle, z Krakowa i innych miejscowości²⁴. Pomijając portale, fotografie z tego ka-

Ryc. 5. Odcisk pieczęci tuszowej na rewersie fotografii portretu Stanisława Augusta Poniatowskiego (M. Bacciarelli), fot. zakład Ignacego Kriegera, XIX/XX w., odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 018619

talogu są w większości oznakowane pełnymi, drukowanymi opisami²⁵. Ponadto zachował się fragment (?) innego spisu widoków o podobnie zróżnicowanej tematyce²⁶, wiadomo również o istnieniu katalogu gobelinów katedry krakowskiej (niezachowany)²⁷. Nie miejsce tu na (skądinąd bardzo pożądaną) analizę tych dokumentów, warto tylko zaznaczyć, że tworzenie kolejnych spisów, a także przenoszenie zdjęć z jednego spisu do drugiego pociągały za sobą zmiany w oznakowaniu istniejących już negatywów. Można to zilustrować na przykładzie niektórych odbitek ze zbiorów

¹⁹ *Spis widoków i pomników miasta Krakowa zdjętych z natury przez J. Kriegera, fotografa*, Kraków [1878] (dalej cyt. *Spis widoków I*). Egzemplarz zachowany w Bibliotece Jagiellońskiej (sygn. 3889 II-43) przedrukował: Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 165–169. Datę wydania potwierdza wzmianka w: Wiśłocki Władysław: *Bibliografia z zakresu historii literatury i oświaty w Polsce z r. 1877/78*. „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1878, t. 1, s. 356.

²⁰ *Spis widoków i pomników miasta Krakowa zdjętych z natury przez J. Kriegera, fotografa w Krakowie w Rynku głównym przy ulicy św. Jana L. 1* (dalej cyt. *Spis widoków II*), znany z rękopisu utrwalonego na negatywach w MK, nr inw. MHK-7816/K, MHK-7817/K, MHK-7865/K, MHK-7866/K; także w wersji niemieckiej: MHK-7872/K, MHK-7873/K, MHK-7874/K. Odbitkę litograficzną z własnych zbiorów przedrukował: Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 170–177. Zachował się także maszynopis w pakiecie zawierającym liczne egzemplarze katalogów zakładu Kriegerów: Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), sygn. 29/33/Kr 8036.

²¹ *Spis typów ludowych fotografa J. Kriegera*, znany z fotokopii rękopisu, obejmującego poz. 124–236: MK, nr inw. MHK-7862/K. Wersja w maszynopisie: ANK, sygn. 29/33/Kr 8036.

²² *Zdjęcia fotograficzne J. Kriegera fotografa w Krakowie przy ul. św. Jana N. 1. Muzeum X.X. Czartoryskich w Krakowie*, znany z fotokopii rękopisów w wersji polskiej i niemieckiej: MK, nr inw. MHK-7818/K, MHK-7864/K, MHK-7867/K, MHK-7868/K, MHK-7869/K; wersja polska także w maszynopisie w ANK, sygn. 29/33/Kr 8036. Jako dodatek do tego spisu można traktować niewielką

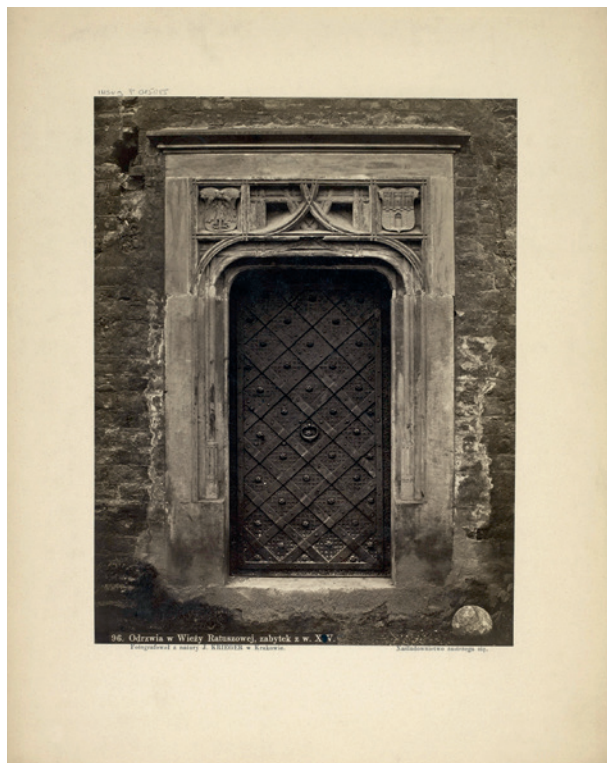
listę o odrębnej numeracji (poz. 26a–44a), obejmującą głównie dzieła złotnictwa z różnych zbiorów, ale także m.in. bramkę w murze katedry na Wawelu (poz. 39a) i obraz *Zstąpienie św. Jana Ewangelisty do grobu* Hansa Suessa z Kulmbachu (poz. 41a). W wersji niemieckiej listę tę zapisano na ostatniej karcie katalogu zdjęć z Muzeum Książąt Czartoryskich (fotokopia w MK, nr inw. MHK-7869/K), w polskiej – na osobnej kartce (fotokopia w MK, nr inw. MHK-7863/K).
²³ O istnieniu takiego zbioru informuje *Spis widoków II*, zob. Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 177. Zapewne z należących do niego fotografii zestawiono album „Odrzwia kamienne budowli krakowskich z XV i XVI w.”, pokazywany na wystawie „jagiellońskiej” w 1900 r.: *Katalog Wystawy zabytków epoki Jagiellońskiej w 500 rocznicę odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizowanej*. Kraków [1900], s. 67, nr kat. 481b.

²⁴ Rękopis bez tytułu, znany z fotokopii w MK, nr inw. MHK-7870/K, MHK-7871/K, MHK-6051/K, MHK-6052/K; maszynopis: ANK, sygn. 29/33/Kr 8036. Zwarty zespół fotografii portali i obramień okiennych zapisano pod poz. 1–24.

²⁵ W zbiorach Fototeki IHS UJ np. widoki ołtarza i stall w farze w Bieczu, zob. *Katalog Fototeki...*, s. 70, nr kat. 8 i s. 73, nr kat. 50.

²⁶ *Spis fotografii*, obejmujący poz. 142a–172, znany z fotokopii rękopisu w MK, nr inw. MHK-6050/K, MHK-6053/K; maszynopis w ANK, sygn. 29/33/Kr 8036.

²⁷ Reklamował go *Spis widoków II*, zob. Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 177. Fotografie gobelinów zostały wydane w osobnym albumie: Polkowski Ignacy: *Gobeliny z katedry krakowskiej na Wawelu*. Kraków 1880; egzemplarz np. w Bibliotece Narodowej w Warszawie, sygn. A.2764/FXIX/IV-6.

Ryc. 6. Portal wieży ratuszowej, fot. zakład Ignacego Kriegera, nie później niż 1878, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 015085

Fototeki IHS UJ, np. fotografii portalu wieży ratuszowej (ryc. 6)²⁸. Widoczny na niej podpis „96. Odrzwia w Wieży Ratuszowej, zabytek z w. XIV.” odnosi się niewątpliwie do spisu z 1878 roku²⁹. Przy sporządzaniu drugiego spisu zdję-

Ryc. 7. Portal wieży ratuszowej, fot. zakład Ignacego Kriegera, nie później niż 1878, negatyw szklany kolodionowy; w zbiorach MK, nr inw. MHK-2019/K

cia tego nie uwzględniono³⁰, zapewne dlatego, że w międzyczasie włączono je do „zbioru odrzwi i portalów” – na zachowanym negatywie liczby 96 już nie widać, dodano natomiast numer „19”, korespondujący z wspomnianym wyżej spisem 292 różnych widoków (ryc. 7)³¹.

Podobne zjawisko da się zaobserwować, porównując odbitki z tej samej kliszy, lecz wykonane w różnym czasie. Na przykład, fotografia nagrobka Władysława Łokietka, zdjęta najpóźniej w 1884 roku, zachowała się w Fototece w trzech egzemplarzach: na najstarszym, pozyskanym do zbiorów Gabinetu Historii Sztuki w 1887 roku, podpis ogranicza się tylko do tematu („Pomnik Władysława Łokietka w katedrze krak.”; ryc. 8)³²; na kolejnym, zakupionym w 1899 roku, widać już także doklejoną karteczkę z numerem „51.” odnoszącym się do spisu widoków Krakowa z okresu po 1887 roku (ryc. 9)³³; wreszcie na ostatnim, nieznanej proveniencji, pojawia się dodatkowo zagadkowa data „1896” (ryc. 10)³⁴. W tej postaci (lub z kropką na końcu) występuje ona na kilkudziesięciu fotografiach z zakładu Kriegerów. Nanoszono ją bądź odręcznie na negatywach, bądź naklejając na nich karteczkę z nadrukiem, co w zbiorach Fototeki ilustruje np. widok dziedzińca wawelskiego sprzed 1879 roku (ryc. 11)³⁵. Jak wiadomo, adnotacji tej z pewnością nie można odnosić do czasu powstania zdjęć³⁶, a jej funkcja nie została dotąd wyjaśniona. Możliwe, że jej wprowadzenie miało związek z ustawą o prawie autorskim w literaturze, sztuce i fotografii, uchwaloną przez parlament austriacki 26 grudnia 1895 roku³⁷. Stanowiła ona m.in., że warunkiem stosowania tego prawa do dzieł fotografii było umieszczenie „na każdym prawnym powieleniu lub na kar-

²⁸ *Katalog Fototeki...*, s. 272, nr kat. 907.

²⁹ *Spis widoków I*, poz. 96; Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 168.

³⁰ Pod nr. 96 zapisano w nim „Płytę brązową Kanonika z XVI w. w katedrze krakowskiej”; *ibidem*, s. 174.

³¹ Zob. przyp. 24. Negatyw w MK, nr inw. MHK-2019/K.

³² *Katalog Fototeki...*, s. 178, nr kat. 491.

³³ *Ibidem*, s. 179, nr kat. 493. Zob. *Spis widoków II*, poz. 51; Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 171. *Spis widoków I* jeszcze fotografii nagrobka Łokietka nie odnotowuje, a pod nr. 51 figuruje nagrobek Zygmunta I (Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 166).

³⁴ *Katalog Fototeki...*, s. 178, nr kat. 492.

³⁵ *Ibidem*, s. 332, nr kat. 1187. Na dwóch innych odbitkach z tego samego negatywu (*ibidem*, s. 332, numery kat. 1185, 1186) data „1896” nie występuje.

³⁶ Kwiatkowska Teresa, Malik Andrzej: *Zespół negatywów...*, s. 57.

³⁷ Polski tekst ustawy wraz z rozporządzeniami: Koczyński Michał: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwach Galicji i Lodomerji tudzież W. Ks. Krakowskiem obowiązujących, a w czasokresie 1889–1896 wydanych*. Z. 1. Kraków 1896, s. 36–59. Analiza: Ferenc-Szydełko Ewa: *Prawo autorskie na ziemiach polskich do 1926 roku*. Zakamycze 2000, s. 121–122, 140–143, 214–215, 235–236.

Ryc. 8. Nagrobek Władysława Łokietka w katedrze na Wawelu, fot. zakład Ignacego Kriegera, nie później niż 1884, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 011985

Ryc. 9. Podpis pod fotografią nagrobka Władysława Łokietka w katedrze na Wawelu, fot. zakład Ignacego Kriegera, nie później niż 1884, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 011984

Ryc. 10. Podpis pod fotografią nagrobka Władysława Łokietka w katedrze na Wawelu, fot. zakład Ignacego Kriegera, nie później niż 1884, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 011983

tonie, do którego takowe jest przytwierdzone”, nazwiska autora lub nazwy zakładu wraz z miejscem zamieszkania oraz roku kalendarzowego, w którym dzieło zostało wydane

(od tego roku liczono dziesięcioletni okres ochrony prawnej)³⁸. Hipotezę tę, pociągającą za sobą szereg pytań, należy pozostawić do dalszych badań³⁹.

³⁸ Koczyński Michał: *Zbiór ustaw...*, s. 47 (§ 40). Należy dodać, że wydanie dzieła (w tym wypadku odbitki) nie było tożsame z wykonaniem negatywu. Dziesięcioletni okres ochronny liczono od daty powstania „matrycy sporządzonej bezpośrednio według oryginału” (czyli negatywu), jednak jeśli dzieło „pojawiało się” (czyli zostało wydane w postaci odbitki) w obrębie tego okresu, ochrona upływała 10 lat po pojawieniu się dzieła (*ibidem*, s. 48). Umieszczając datę na

starszym negatywie fotograf – jakkolwiek naciągając fakty – uzyskiwałaby dzięki temu przedłużenie ochrony danego zdjęcia.

³⁹ Przede wszystkim należałoby wyjaśnić, dlaczego datą 1896 oznakowano akurat te, a nie inne negatywy. Są wśród nich niektóre widoki panoramiczne Krakowa, zdjęcia znanych budowli (np. Wawelu, Bramy Floriańskiej, Sukiennic), liczne „pomniki” – czyli nagrobki (w tym królewskie), a zatem, jak się wydaje, fotografie

Mniej znanym śladem „biurowych” praktyk atelier Kriegera są naniesione ołówkiem podpisy, w języku polskim lub niemieckim, widoczne na rewersach niektórych luźnych odbitek ze zbiorów Fototeki⁴⁰. Adnotacje te zapewne miały pomóc w identyfikacji ukazanego na zdjęciu obiektu, jeśli odbitka sprzedawana była bez kartonu i nie miała podpisu z negatywu⁴¹.

Pod względem tematycznym omawiany zespół składa się niemal wyłącznie z wizerunków pojedynczych dzieł architektury, malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego; wspomnieć trzeba ponadto o kilku reprodukcjach odbitek fotograficznych, rycin lub ilustracji w publikacjach. Ponad dwie trzecie stanowią fotografie zabytków Krakowa i dzieł sztuki z krakowskich zbiorów. Najwięcej (ponad 140) ukazuje katedrę i jej wystrój, zwłaszcza kaplicę Zygmuntowską i nagrobki. Z pozostałych świątyń ilościowo wyróżniają się kościół Mariacki (prawie sto zdjęć, głównie wyposażenia) oraz kościół i klasztor Dominikanów. Kilkadziesiąt widoków przedstawia kamienice i ich detale architektoniczne (w tym wspomniane już portale). Licznie reprezentowane są też zbiory Muzeum Narodowego (ponad sto fotografii,

zwłaszcza malarstwa gotyckiego) oraz Muzeum i Biblioteki Książąt Czartoryskich.

Spoza Krakowa na szczególną uwagę zasługują 64 fotografie zamku i zbiorów Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej w Gołuchowie (ryc. 12)⁴². Powstały one w październiku 1891 roku na zamówienie właścicielki i, jak można sądzić z naniesionych na negatywach numerów, składały się na odrębny zestaw w ofercie zakładu⁴³. Stosunkowo bogatą dokumentacją wyróżniają się w zbiorach Fototeki także zamki w Nowym Wiśniczu (ryc. 13)⁴⁴ i Baranowie Sandomierskim (odpowiednio 20 i 15 zdjęć)⁴⁵. Po kilka lub po jednej odbitce przypada na dwadzieścia innych miejscowości, m.in. Bejsce, Biecz, Książ Wielki, Lwów i Tarnów⁴⁶.

Zakres chronologiczny fotografii jest dość szeroki⁴⁷. Za najstarsze uznać można widok nagrobka Kazimierza Wielkiego sprzed restauracji przeprowadzonej w 1869 roku (ryc. 14)⁴⁸ oraz wykonaną w tym roku na zlecenie Józefa Łepkowskiego reprodukcję fotografii Alberta Theodora Vogla ukazującej epitafium Wita Stwosza młodszego w Ząbkowicach Śląskich⁴⁹. Około 30 zdjęć z pewno-

atrakcyjne pod względem handlowym, których ochrona prawna byłaby uzasadniona. W przypadku zdjęć *Ogrojca* Wita Stwosza z placu Mariackiego czy obrazów Hansa Suessa z Kulmbachu i Michała Lancza z Kitzingen (negatywy w MK, numery inw. MHK-2610/K, MHK-7468/K, MHK-2318/K), które powstały na zamówienie lub z inicjatywy krakowskich naukowców i raczej nie były skierowane do masowego odbiorcy, zdecydować mogła chęć zabezpieczenia ich przed niekontrolowanym kopiowaniem w pracach naukowych (np. zagranicznych). Są jednak przypadki mniej zrozumiałe, np. ołtarz główny fary w Biezu (MK, nr inw. MHK-1902/K). Nasuwają się też kolejne pytania: dlaczego oznakowano tak mało negatywów i ograniczono tę akcję tylko do 1896 r., a także dlaczego inni krakowscy czy galicyjscy fotografowie nie datowali swoich prac? Kwestie te można próbować wyjaśnić brakiem zainteresowania lub oporem środowiska (por. Ferenc-Szydełko Ewa: *Prawo autorskie...*, s. 142–143). Obowiązek podawania daty był już na etapie rządowego projektu ustawy ostro krytykowany przez wiedeńskich fotografów i ich najważniejszą organizację zawodową – Photographische Gesellschaft. Argumentowano, że wedyty po krótkim okresie przestaną się sprzedawać, a ponadto skorzystają na tym tylko piraci, wyczekujący końca okresu ochronnego, zob. *Der neue Gesetzentwurf, betreffend das Urheberrecht an Werken der Literatur oder Kunst und der Photographie*. „Photographische Correspondenz” 1892, Bd. 29, Nr. 384, S. 462, Anm. 1; Schrank Ludwig: *Urheberrecht an Werken der Literatur oder Kunst und der Photographie*. „Photographische Correspondenz” 1893. Bd. 30, Nr. 398, S. 555 (tu przepis nazwano „w najwyższym stopniu uciążliwym i prawie niemożliwym”); *Jahresbericht, erstattet vom Vorstande der Photographischen Gesellschaft in Wien, Hofrath Ottomar Volkmer, in der Sitzung vom 16. Jänner 1894*. „Photographische Correspondenz” 1894, Bd. 31, Nr. 401, S. 74–75. Być może większość fotografów uznała, że potencjalne korzyści z ochrony praw autorskich nie rekompensują trudności związanych ze spełnieniem tego warunku. Również Natan Krieger mógł dojść do takiego wniosku i zarzucić po krótkim czasie datowanie negatywów.

⁴⁰ Np. fotografia wnętrza kaplicy Zygmuntowskiej (*Katalog Fototeki...*, s. 173, nr kat. 465), z adnotacją na rewersie: „Wand der Sigismundcapelle [!] mit dem h. Sigismund u. dem Medallion der König Sigismund I”.

⁴¹ O tym, że adnotacje te powstały w atelier, a nie w siedzibie nabywcy, świadczy duży zespół luźnych odbitek w Archiwum Bazyliki Mariackiej, sygn. F45/1–87. Większość z nich opatrzona jest podpisami po polsku lub niemiecku, naniesionymi podobnym charakterem pisma.

⁴² *Katalog Fototeki...*, s. 112–128, numery kat. 211–260, 262–274. Pochodząca z tego samego zespołu fotografia łóża w sypialni (sygn. IHSUJ P 019983) nie została ujęta w cytowanym katalogu, ponieważ została odnaleziona w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu i zwrócona do Fototeki już po jego wydaniu.

⁴³ Takie datowanie wynika z korespondencji Izabeli Działyńskiej z Władysławem Czartoryskimi, zachowanej w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps sygn. 7412 (listy W. Czartoryskiego do I. Działyńskiej z 18, 22, 25 i 30 września 1891 r.) i sygn. 7201 (listy I. Działyńskiej do W. Czartoryskiego, niedatowane). Szerzej na ten temat: Bednarek Anna, Walanus Wojciech: *Fotografia jako narzędzie dokumentacji i popularyzacji zbiorów Czartoryskich w XIX wieku*. „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa” 2020, t. 13 [w druku].

⁴⁴ *Katalog Fototeki...*, s. 363–367, numery kat. 1315–1327, 1330–1336.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 63–65, numery kat. 2–16.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 65–66, numery kat. 17–20 (Bejsce); s. 70–73, numery kat. 38, 39, 45, 47–51, 53 (Biecz); s. 340–341, numery kat. 1222–1224 (Książ Wielki), s. 346, numery kat. 1242, 1243 (Lwów); s. 398, numery kat. 1466, 1467 (Tarnów).

⁴⁷ Uwzględniam tu czas powstania negatywów; odbitki mogą w wielu wypadkach być późniejsze.

⁴⁸ W Fototece IHS UJ dwie odbitki: *Katalog Fototeki...*, s. 179, numery kat. 495, 496.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 447, nr kat. 1665. Zob. Walanus Wojciech: Fotografia w rękach historii sztuki. Kilka przykładów ze zbiorów Fototeki In-

Ryc. 11. Dziedziniec zamku królewskiego na Wawelu, fot. zakład Ignacego Kriegera, nie później niż 1879, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 016092

ścią powstało przed wydaniem pierwszego spisu widoków Krakowa (1878), zdecydowanie najwięcej – w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku i na początku następnego stulecia. Wśród tych fotografii, które dają się mniej lub bardziej precyzyjnie datować, do najpóźniejszych należy 12 reprodukcji rysunków Cypriana Kamila Norwida z tzw. Albumu Marceliny Czartoryskiej, wykonanych około 1908 roku⁵⁰.

Dzięki szczęśliwie zachowanym inwentarzom Gabinetu Archeologicznego i Gabinetu Historii Sztuki UJ, a także

księdze rachunków tego ostatniego można określić proveniencję i datę pozyskania większości fotografii z zakładu Kriegerów, przechowywanych dziś w Fototece IHS UJ⁵¹. Około 240 pochodzi z zakupów, z których najwcześniejsze miały miejsce w 1887 (z dotacji ministerialnej dla Gabinetu Historii Sztuki nabyto wówczas m.in. sześć zdjęć retabulum św. Jana Chrzciciela w kościele św. Floriana i jedno ołtarza mariackiego Wita Stwosza)⁵², a ostatnie w 1925 roku (dwie reprodukcje rysunków Jana Matejki ukazujących pałac w Podhorcach)⁵³. Najwięcej pozytywów Kriegera kupiono

stytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. W: *Miejsce fotografii w badaniach humanistycznych*. Red. Marta Ziętkiewicz, Małgorzata Biernacka. Źródła do Historii Fotografii Polskiej XIX wieku, t. 1. Warszawa [2016], s. 172–173.

⁵⁰ *Katalog Fototeki...*, s. 324–327, numery kat. 1150–1161. Jak ustaliła Anna Bednarek, są wśród nich dwa dotąd nieznane zdjęcia rysunków z karty XXVIII zaginionego obecnie albumu (*ibidem*, s. 326, numery kat. 1159, 1160), nieuwzględnione w jego monografii: Chlebowska Edyta: *Na szklanych kliszach. Nieznane rysunki Norwida, czyli Album Marceliny Czartoryskiej*. „Studia Norwidiana” 2014, t. 32, s. 147–173 (opis rysunków z tej karty na s. 168).

⁵¹ Na temat tych źródeł zob. Wałan us Wojciech: Pieczęcie, inwen-

tarze, inskrypcje. Uwagi o poznawaniu archiwum fotograficznego na przykładzie Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. W: *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego. Archeologia – etnografia – historia sztuki*. Red. Ewa Manikowska, Izabela Kopania. T. 1. Warszawa 2014, s. 179–183.

⁵² *Rachunki [Gabinetu Historii Sztuki]*, rkps, Muzeum UJ, b. sygn., rachunek nr IV. Do dziś zachowane w Fototece: *Katalog Fototeki...*, s. 205, nr kat. 613; s. 231–234, numery kat. 731, 733, 735, 739, 741, 744.

⁵³ *Inwentarz Gabinetu Zakładu Historii Sztuki UJ*, rkps, Fototeka IHS UJ, b. sygn., t. 3, poz. 7955; *Katalog Fototeki...*, s. 374, numery kat. 1364, 1365.

Ryc. 12. Zamek w Gołuchowie, fot. zakład Ignacego Kriegera, 1891, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 001948

w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, np. wspomniany zestaw widoków z Gołuchowa nabyty został w całości w 1897 roku z nadzwyczajnej dotacji ministerialnej dla Gabinetu Historii Sztuki⁵⁴. Jak świadczą rachunki Gabinetu,

Ryc. 13. Brama zamku w Nowym Wiśniczu, fot. zakład Ignacego Kriegera, zapewne przed 1892, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 010459

zakupów dokonywano bezpośrednio w zakładzie Kriegerów. Wyjątkiem od tej reguły było osiem fotografii zamku w Wiśniczu, za które 2 stycznia 1899 roku zapłacono bliżej nieokreślonemu Głogowskiemu (ryc. 13)⁵⁵.

⁵⁴ *Rachunki...*, rachunek nr XIVb, poz. 15; *Inwentarz Gabinetu...*, t. 2, poz. 2823 (wszystkie fotografie zapisano pod jednym numerem inwentarza).

⁵⁵ *Rachunki...*, rachunek nr XV, poz. 8: „Głogowski za 8 fotografii z Wiśnicza”. W *Inwentarzu Gabinetu...*, t. 2, figurują one pod wspólnym numerem 2951; obecnie w Fototece zachowały się tylko dwie odbitki, zob. *Katalog Fototeki...*, s. 366–367, numery kat. 1330, 1335 (ryc. 13). Zapewne chodzi o Bolesława Głogowskiego, który w 1898 r. ofiarował do Gabinetu Historii Sztuki sześć fotografii wykonanych przez zakład Stanisława Bizańskiego (*Inwentarz Gabinetu...*, t. 2, poz. 2932–2937), przy czym na dwóch z nich, ukazujących gmach Szkoły Sztuk Pięknych i pałac w Łobzowie (Szkołę Kadetów) (*Katalog Fototeki...*, s. 275, numery kat. 919, 920), oprócz drukowanych sygnatur Bizańskiego widnieją odręczne adnotacje „Fotografował B. [lub „JB.”] Głogowski” względnie „Fotografował z natury Głogowski B. [lub „JB.”]”. Wynikałoby z tego, że Bolesław Głogowski był pomocnikiem Bizańskiego i autorem zdjęć sprzedawanych pod szyldem właściciela zakładu. Potwierdzonym źródłowo współpracownikiem Bizańskiego był jednak nie Bolesław, a Józef Głogowski, który w 1889 r. na zlecenie Bizańskiego wykonał liczne zdjęcia w Tatrach, a pod koniec tego roku lub na początku 1890, tym razem jako pracownik w atelier Juliusza Miena, fotografował polichromie Matejki w kościele Mariackim i ołtarz Wita Stwosza.

Zob. Siarzewski Wiesław: *Zdjęcia Zakopanego i Tatr z pracowni Stanisława Bizańskiego w Krakowie*. „Dagerotyp” 2011, t. 20, s. 36–38, przyp. 58 na s. 62. Według spisu ludności z 1890 r., Józef Głogowski, wynajmujący wówczas mieszkanie przy ul. Karmelickiej 20, urodził się 15 marca 1866 r. w Krakowie, z zawodu był fotografem, a z „pozycji zawodowej” – asystentem (ANK, sygn. 29/88/15, s. 665). Z kolei w spisie z 1880 r. jako datę urodzenia Józefa Głogowskiego, wówczas ucznia gimnazjum św. Anny, mieszkającego wraz z matką Marią, dwiema siostrami i kuzynką w domu przy ul. Mikołajskiej, podano 19 marca 1867 r. (ANK, sygn. 29/87/8, s. 105). Najprawdopodobniej Józef i Bolesław to ta sama osoba: według księgi urodzeń parafii św. Szczepana w Krakowie, Józef Bolesław syn Szymona Głogowskiego i Marianny z Kręciszewskich urodził się 14 marca 1867 r. (ANK, sygn. 29/331/1/48, s. 68–69, poz. 39). W kontekście zdjęć z Wiśnicza warto zwrócić uwagę na fakt, że w bliżej nieokreślonym czasie najpewniej ten sam Józef Bolesław Głogowski sporządził opis tamtejszego kościoła Karmelitów (wraz z odpisami inskrypcji na trumnach Lubomirskich), który nadesłał Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności. Do tekstu dołączona była co najmniej jedna fotografia, widok zewnętrzny kościoła, który „z powodu braku dostatecznego oddalenia do zdjęcia aparatem fotograficznym, nie jest szczególnie dobrym” (ANPP, sygn. PAU WI-67, s. 2–3). Działalność Głogowskiego wymaga bez wątpienia dalszych badań.

Około 250 kriegerskich odbitek trafiło do zbiorów uniwersyteckich jako dary osób prywatnych lub instytucji. Wśród tych pierwszych trzeba wspomnieć przede wszystkim Mariana Sokołowskiego, który w latach 1887–1905 przekazał swojemu Gabinetowi kilkadziesiąt fotografii z atelier Kriegera (ponadto kilkanaście ofiarowała rodzina uczonego po jego śmierci)⁵⁶, a także Adama Bochnaka, któremu Fototeka zawdzięcza 18 zdjęć (m.in. stall w prezbiterium kościoła Mariackiego i gobelinów z katedry), podarowanych przez niego w 1925 roku ówczesnemu Zakładowi Historii Sztuki⁵⁷. Czternaście odbitek (m.in. widoki z Baranowa i reprodukcje obrazów Norblina) pochodzi z kolekcji Jerzego Mycielskiego⁵⁸, a dzięki hojności Konstantego Przeddzieckiego Gabinet Archeologiczny w 1894 roku wzbogacił się o sześć pozytywów, które pierwotnie należały do Józefa Łepkowskiego, w tym m.in. przywołaną wyżej kopię fotografii Vogla⁵⁹. Nie można też w tym miejscu nie wspomnieć, że w 1902 roku Gabinet Historii Sztuki otrzymał dwie fotografie od „I. Kriegera, fotografa w Krakowie”; były to reprodukcje litografii Teofila Kwiatkowskiego *Mickiewicz na łożu śmierci* oraz graficznego portretu Tekli z Ratomskich, matki Tadeusza Kościuszki⁶⁰.

W powiększaniu kolekcji Gabinetu Historii Sztuki kluczową rolę odegrała Komisja Historii Sztuki krakowskiej Akademii Umiejętności, utworzona w 1873 roku. Jej przewodniczącym od 1892 roku był Marian Sokołowski i niewątpliwie dzięki jego staraniom Gabinet regularnie otrzymywał fotografie lub rysunki, które wcześniej prezentowane były na forum Komisji lub publikowane w jej wydawnictwach⁶¹. Tą drogą do zbiorów uniwersyteckich dostało się w latach 1898–1925 około 140 odbitek z zakładu Kriegerów. Z kolei w 1898 roku jednorazowy dar w postaci 29 takich pozytywów złożyło Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej, na którego czele również stał wówczas Sokołowski. Były to reprodukcje ośmiu obrazów cyklu o św. Katarzynie Aleksandryjskiej Hansa z Kulmbachu

Ryc. 14. Nagrobek Kazimierza Wielkiego w katedrze na Wawelu, fot. zakład Ignacego Kriegera, nie później niż 1869, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 011999

oraz 21 kwater dawnego retabulum ołtarza głównego kościoła Dominikanów w Krakowie⁶². Wszystkie zakład Ignacego Kriegera wykonał na zlecenie Grona w latach 1896–1897⁶³.

⁵⁶ O darach Sokołowskiego dla Gabinetu zob. Walańs Wojciech: *Dzieje zbiorów...*, s. 17–18.

⁵⁷ *Inwentarz Gabinetu...*, t. 3, poz. 7706–7714, 7714, 7724. Zob. *Katalog Fototeki...*, s. 72, nr kat. 47; s. 148–149, nr kat. 364; s. 154, nr kat. 387; s. 197, numery kat. 578–580; s. 214–216, numery kat. 650–652, 655, 656, 658, 660; s. 265–266, numery kat. 880–882; s. 271, nr kat. 905; s. 310, nr kat. 1090.

⁵⁸ Do Zakładu Historii Sztuki trafiły one wraz z całym archiwum Mycielskiego, zob. Walańs Wojciech: *Fotografie ze zbiorów polskich uczonych w Fototece Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zarys problematyki. W: Spuścizny – co po nas zostaje? Zagadnienia metodologiczne. Materiały konferencji naukowych organizowanych przez Archiwum Nauki PAN i PAU i Polską Akademię Umiejętności*. Red. Adam Górski. Kraków 2018, s. 167–171.

⁵⁹ Odbitki te wchodziły w skład bogatej spuścizny Łepkowskiego, którą Przeddziecki zakupił w 1892 r., zob. Walańs Wojciech: *Dzieje zbiorów...*, s. 20–21; idem: *Fotografie ze zbiorów...*, s. 166–167.

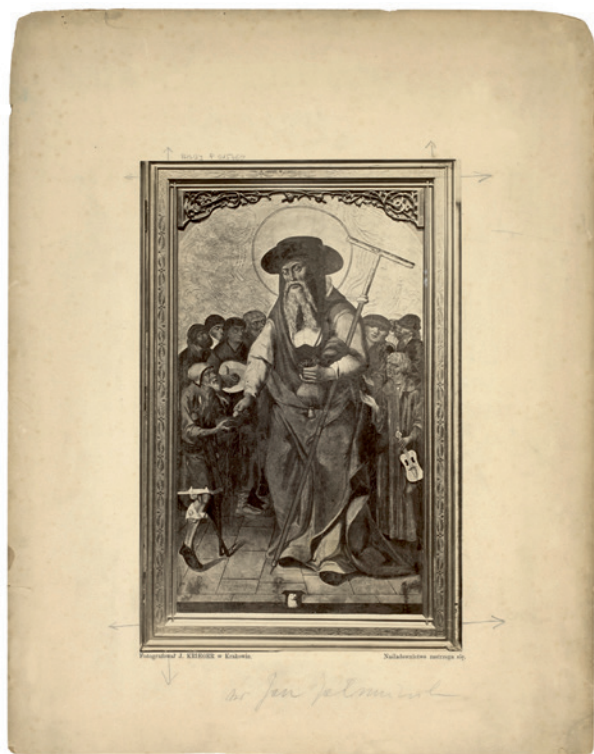
⁶⁰ *Inwentarz Gabinetu...*, t. 2, poz. 3908, 3909; obecnie sygn. IHSUJ P 019014 i b. sygn. Oba dzieła należały do Gabinetu Archeologicznego UJ, który połączony był wówczas z Gabinetem Historii

Sztuki pod wspólnym kierownictwem Mariana Sokołowskiego. Dar mógł być więc formą podziękowania za zgodę na sfotografowanie i możliwość rozpowszechniania obu wizerunków.

⁶¹ Walańs Wojciech: *Dzieje zbiorów...*, s. 18–19.

⁶² *Inwentarz Gabinetu...*, t. 2, poz. 2919–2927. Zob. *Katalog Fototeki...*, s. 221–224, numery kat. 680, 682, 685, 687, 689, 691, 6965, 698; s. 254–256, numery kat. 831–833, 836–840; s. 285–288, numery kat. 963–975.

⁶³ O fotografiach obrazów Kulmbacha zob. Bednarek Anna, Walańs Wojciech: *Fotografie cyklu legendy św. Katarzyny Aleksandryjskiej. W: Mistrz i Katarzyna. Hans von Kulmbach i jego dzieła dla Krakowa* [katalog wystawy]. Red. Mirosław P. Kruk, Aleksandra Hola, Marek Walczak. Kraków 2018, s. 436–456, numery kat. 59–67. Podobnie jak one, zdjęcia kwater dominikańskich powstały w związku z pracami konserwatorskimi przeprowadzonymi staraniem Grona Konserwatorów. Decyzję o sfinansowaniu zarówno konserwacji, jak i zamówienia fotografii obrazów Grono podjęło 15 grudnia 1896 r., zob. ANK, sygn. 29/560/9, s. 307–308. Wynagrodzenie dla Józefa [!] Kriegera wypłacono w ratach 28 grudnia 1896 r. oraz 26 stycznia i 14 kwietnia 1897 r.; ANK, sygn. 29/560/33, asygnaty nr 48, 54, 64.

Ryc. 15. Poliptyk św. Jana Jałmużnika z klasztoru Augustianów w Krakowie, obraz środkowy, fot. zakład Ignacego Kriegera, 1888, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 015460

Po pobieżnej i w znacznym stopniu statystycznej prezentacji „Kriegerów” ze zbiorów Fototeki IHS UJ pora wskazać perspektywy badawcze, jakie zarysowały się przy opracowywaniu tego zasobu. Pierwsza korzyść jest dość oczywista: wspomniane inwentarze i rachunki Gabinetu Historii Sztuki dostarczają kryterium datowania *ad quem* dla wielu fotografii⁶⁴. Ważniejszy dla studiów nad działalnością krakowskiego atelier, zwłaszcza w okresie, kiedy na jego czele stał Natan Krieger, jest jednak trop, jaki podsuwają dane o proveniencji odbitek. Wskazują one bowiem jeden z podstawowych kontekstów, w jakim zakład funkcjonował i w jakim powinno być analizowane jego *oeuvre*: stale rosnące zapotrzebowanie na

wysokiej jakości reprodukcje, niezbędne w badaniach naukowych oraz przy pracach konserwatorskich. Sprawa kontaktów Ignacego i Natana Kriegerów z krakowskim środowiskiem naukowym była często podnoszona w literaturze, rzadko jednak wychodzono poza ogólne stwierdzenie tego faktu⁶⁵. Tymczasem problem ten powinno się analizować w odniesieniu do konkretnych fotografii lub akcji dokumentacyjnych, w czym pomocne mogą być niekiedy zaskakująco dokładne źródła pisane. Szczególnie istotne wydają się pod tym względem archiwalia związane z aktywnością Mariana Sokołowskiego, który od lat osiemdziesiątych XIX wieku aż do śmierci (1911) odgrywał pierwszoplanową rolę wśród krakowskich historyków sztuki nie tylko pod względem ściśle naukowym, ale także organizacyjnym, łącząc profesurę na Uniwersytecie i kierowanie Gabinetem Historii Sztuki z funkcją dyrektora Muzeum Książąt Czartoryskich (od 1884), przewodniczącego Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności (od 1892) i redaktora jej „Sprawozdań”, wreszcie przewodniczącego Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej (1894–1900)⁶⁶. Fotografia jest częstym tematem w obfitej korespondencji Sokołowskiego i dokumentach dotyczących wszystkich instytucji, z którymi był związany. Źródła te pozwalają niekiedy na dokładne odtworzenie okoliczności powstania zdjęć, co można pokazać na następującym przykładzie.

W zbiorach Fototeki IHS UJ przechowywanych jest dziewięć fotografii poliptyku św. Jana Jałmużnika z klasztoru Augustianów w Krakowie, ofiarowanych przez Komisję Historii Sztuki PAU w 1925 roku (ryc. 15)⁶⁷. Do zbiorów Komisji trafiły one zapewne w związku z badaniami Mariana Sokołowskiego – na posiedzeniu Komisji 12 grudnia 1895 roku wygłosił on poświęcony temu dziełu referat, który nigdy nie został opublikowany⁶⁸. Fotografie nie powstały jednak na potrzeby studiów Sokołowskiego (choć z pewnością były mu w nich pomocne), lecz znacznie wcześniej, na zlecenie jego przyjaciela, Karola Lanckorońskiego, mecenasa sztuki i kolekcjonera, który interesował się poliptykiem jako fundacją jednego ze swoich antenatów. Jak wynika z ich korespondencji, Sokołowskiemu już w grudniu 1882 roku udało się znaleźć niewymienionego z nazwiska fotografa, który miał wykonać zdjęcia ołtarza, czemu jednak przeszkodziła zła pogoda⁶⁹. W sierpniu następnego roku Sokołowski negocjował cenę

⁶⁴ Oczywiście podobną, a nawet większą wartość mogą mieć inwentarze innych kolekcji, zwłaszcza Muzeum Narodowego w Krakowie. Najpóźniej w 1895 r. zawarło ono z zakładem Ignacego Kriegera umowę, na mocy której otrzymał on zgodę na fotografowanie muzealiów, w zamian za co miał przekazywać do zbiorów egzemplarze fotografii, zob. *Sprawozdanie Zarządu Muzeum Narodowego za rok 1895*. Kraków 1896, s. 12. Za wskazanie tego źródła dziękuję Annie Bednarek.

⁶⁵ Kosiński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 107; Kwiatkowska Teresa, Malik Andrzej: *Zespół negatywów...*, s. 52–53; *Album fotografii...*, s. nlb.; *Natan Krieger...*, s. 10.

⁶⁶ Kunińska Magdalena: *Historia sztuki Mariana Sokołowskiego*. Ars Vetus et Nova, t. 40. Kraków 2014, s. 58–61.

⁶⁷ *Inwentarz Gabinetu...*, t. 3, poz. 7610. Zob. *Katalog Fototeki...*, s. 289–292, numery kat. 979, 981, 984, 987, 990, 993, 996, 999, 1002. Odbitki naklejone są na firmowe kartony zakładu Ignacego

Kriegera. W Fototece znajduje się ponadto 15 dubletów tych zdjęć, o nieznannej proveniencji, pozyskanych luzem i wtórnie naklejonych na tektury.

⁶⁸ *Sprawozdania z posiedzeń. I. Wydział filologiczny*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” 1896, t. 1, nr 1, s. 12–13; *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Historii Sztuki za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1899 roku*. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1902, t. 7, z. 1–2, szp. XXXV–XXXVI. Jeszcze w 1911 r. planowano wydrukować tę pracę w „Sprawozdaniach Komisji”, zob. Turczyński Stanisław: *Maryan Sokołowski 1839–1911*. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1912, t. 8, z. 3–4, szp. 401–402.

⁶⁹ ANPP, sygn. KIII-150 j.a. 55, list Mariana Sokołowskiego do Karola Lanckorońskiego z 5 grudnia 1882 r.

Ryc. 16. Personifikacja Jutrzenki na wazie greckiej w zbiorach Izabeli Działyńskiej w Gołuchowie, fot. zakład Ignacego Kriegera według litografii w: Witte Jean de: *Description des collections d'antiquités conservées à l'Hôtel Lambert*. Paris 1886, tab. VI, 1886–1897, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ P 002033

z dwoma innymi (?) fotografami, z których jeden, „bardzo młody i budzący mało zaufania” żądał 100, a drugi, „bardziej znany i poważniejszy” – 150 guldenów, co w obu przypadkach wydało się uczonemu sumą zbyt wygórowaną⁷⁰. Również wtedy do fotografowania nastawy nie doszło. Następne informacje na ten temat pochodzą dopiero z kwietnia 1888 roku, kiedy to Sokołowski porozumiał się z „fotografem Kriegerem” w sprawie wykonania dokumentacji polipytku za 75 guldenów. Dodatkowo Krieger miał uwiecznić także sklepienie z herbem Lanckorońskich oraz „nagrobek Lanckorońskiej” w kościele św. Katarzyny, a ostateczną cenę miał podać po obejrzeniu tych obiektów na miejscu⁷¹.

⁷⁰ Ibidem, list Mariana Sokołowskiego do Karola Lanckorońskiego z 16 sierpnia 1883 r.

⁷¹ Ibidem, list Mariana Sokołowskiego do Karola Lanckorońskiego z 17 kwietnia 1888 r.: „Je viens de voir le photographe Krieger. Il s'engage de photographier les tableaux [...] de la Ste Katarzyna pour 75 fs. Quant aux voûtes avec vos armoiries et le tombeau de Lanckorońska, le [...] chose n'est pas décidé [...]. Vendredi prochain, j'irai avec lui à l'église pour lui montrer les objets [...] qu'il doit photographier et c'est alors qu'il va donner son prix. Il ne peut rien dire encore, ne connaissent [...] pas bien les objets”. Chodziło o sklepienie w nawie południowej kościoła, na którego zwornikach widnieje herb Zadora (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 4. *Kazi-*

Ryc. 17. Alexis Housselin oraz Lemer cier & Cie, Personifikacja Jutrzenki na wazie greckiej w zbiorach Izabeli Działyńskiej w Gołuchowie, litografia w: Witte Jean de: *Description des collections d'antiquités conservées à l'Hôtel Lambert*. Paris 1886, tab. VI

zawiadomił Lanckorońskiego, że za uzgodnioną po długich targach sumę 55 guldenów Krieger zrobił łącznie 23 fotografie, w tym dziewięć polipytku, po jednym sklepienia z herbem Zadora i nagrobka Lanckorońskiej oraz 12 innych widoków kościoła św. Katarzyny, m.in. „bramy” (kruchty południowej?), „korytarzy” (w klasztorze?), fasady oraz nagrobka Wawrzyńca Spytka Jordana⁷².

Źródła dotyczące fotografowania zabytków w kościele św. Katarzyny w wyjątkowy sposób dokumentują bezpośrednie kontakty Sokołowskiego z zakładem Igna-

mierz i Stradom. Kościoły i klasztory, 1. Red. Irena Rejduch-Samek, Jerzy Samek. Warszawa 1987, s. 102) oraz – najprawdopodobniej – o płytę nagrobną Felicji z Brzezia Lanckorońskiej (zm. 1457; Mrozowski Przemysław: *Polskie nagrobki gotyckie*. Warszawa 1994, s. 201, nr kat. I 64).

⁷² ANPP, sygn. KIII-150/55, list Mariana Sokołowskiego do Karola Lanckorońskiego z 25 maja 1888 r.: „Le photograph [...] Krüger [...] vient enfin d'achever les photographies commandées. Elles ne sont pas réussies assez, mais néanmoins elles sont là. Les dimensions des photogr. des tableaux [...] sont trop petites; il pretend ne pas pouvoir les faire [...] autrement. La Lanckoroński aussi bien que la voûte avec vos armoiries est là. En somme en marchandant beaucoup je

Ryc. 18. Karol Henryk Wiedemann, *Plan Rzeszowa*, fot. zakład Ignacego Kriegera, 1893, odbitka albuminowa; w zbiorach Fototeki IHS UJ, sygn. IHSUJ PD 000022

cego Kriegera. Kontakty takie z czasem musiały stać się chlebem powszednim uczonego i najczęściej dochodziło do nich przy drobniejszych zamówieniach, np. na pojedyncze reprodukcje do prac naukowych. Dobrze ilustruje to inna odbitka w zbiorach Fototeki, przedstawiająca fragment malowidła z wazy greckiej w zbiorach gołuchowskich (ryc. 16). Zdjęcie zostało zakupione do Gabinetu Historii Sztuki UJ w 1897 roku i podpisane na kartonie przez Sokołowskiego: „Waza grecka. Zbiory w Gołuchowie”⁷³. Porównanie z zachowanym negaty-

wem dowodzi jednak, że nie jest to fotografia z oryginału, lecz reprodukcja litografii zamieszczonej w książce Jeana de Wittego o zabytkach antycznych w Hôtel Lambert, wydanej w 1886 roku (ryc. 17)⁷⁴. Można sądzić, że to Sokołowski zamówił tę reprodukcję, ponieważ w ogłoszonej trzy lata później recenzji dzieła de Wittego zawarł barwny opis tego właśnie malowidła, na które najwyraźniej zwrócił szczególną uwagę⁷⁵. Fotografia została zresztą później opublikowana w wydaniu zbiorowym prac Sokołowskiego⁷⁶.

suis parvenu a Vous faire livrer les 23 photographies pour la somme de 55 florins.

Vous avez les 9. photogr. de l'autel (tableaux) [!]

1. la route [!] (Zadora)

2. Lanckorońska

et 12 ph. de l'église de St Catherine, porte, couloires, façade, détail et le monument Jordan, dont fait partie le [?] Lanckoroński, photographiée à part. Cette somme de 55 florins, j'ai la payé [!] à Krüger et j'ai pris la quittance. Les photographies sont chez moi et attendent Votre disposition et ordre”. Z wymienionymi fotografiami da się złączyć zachowane w MK negatywy: dziesięć ukazujących poliptyk św. Jana Jąłmużnika (nr inw. MHK 2796/K do MHK-2804/K, MHK-7645/K) i jeden z widokiem sklepienia (nr inw. MHK-2024/K). Trudno z całą pewnością stwierdzić, które z kilku negatywów przedstawiających nagrobek Jordana powstały podczas tej akcji, ponieważ był on fotografowany

przez Ignacego Kriegera już wcześniej, czego dowodzi odbitka formatu *carte de visite*, ozdobiona winietą z datą 1869, należąca do Biblioteki Kórnickiej (sygn. I 5212). Negatywu zdjęcia nagrobka Felicji Lanckorońskiej nie udało się odszukać, nie są mi znane również odbitki.

⁷³ *Inwentarz Gabinetu...*, t. 2, poz. 2818; *Katalog Fototeki...*, s. 124, nr kat. 261.

⁷⁴ Witte Jean de: *Description des collections d'antiquités conservées à l'Hôtel Lambert* [online]. Paris 1886, tabl. VI [dostęp 28 grudnia 2018]. Dostępny w internecie: <http://libmma.contentdm.oclc.org/cdm/ref/collection/p16028coll4/id/30388>. Por. negatyw w MK, nr inw. MHK-1630/K.

⁷⁵ Sokołowski Marian: *Wazy greckie w naszych zbiorach*. „Przegląd Polski” 1889, t. 23, z. 8, s. 217–236, opis na s. 235.

⁷⁶ Idem: *Studia i szkice z dziejów sztuki i cywilizacji*. T. 1. Kraków 1899, il. 17.

Zasygnalizowany w ten sposób problem reprodukowania zdjęć z zakładu Kriegerów w wydawnictwach naukowych stanowi niewątpliwie obiecujący kierunek badań⁷⁷. Pod uwagę należałoby wziąć zwłaszcza „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”⁷⁸, w których zdjęć takich opublikowano bardzo dużo. Pozwala to nie tylko zawęzić ich datowanie, ale – dzięki dodatkowym źródłom – przybliżyć ich historię. Jako przykład niech posłuży przechowywana w Fototece IHS UJ fotografia planu Rzeszowa, sporządzonego przez Karola Henryka Wiedemanna w 1762 roku (ryc. 18)⁷⁹. W 1891 roku plan ten oglądał w rzeszowskim ratuszu Władysław Łuszczkiewicz, a następnie opisał go w artykule opublikowanym w drugim zeszycie piątego tomu „Sprawozdań”. W podsumowaniu stwierdził, że „byłoby rzeczą wielkiej wagi reprodukcję go fotograficznie jako kartę do historii kultury początku XVIII wieku. Zamiar ten ma Komisja historii sztuki”⁸⁰. Doszło do tego w 1893 roku, o czym dokładnie informują zapisy w szczęśliwie zachowanym dzienniku podawczym Komisji. 12 stycznia tego roku „w sprawie planu m. Rzeszowa” wysłano list do tamtejszego magistratu, skąd odpowiedź wraz ze wspomnianym planem nadeszła 11 lutego. Trzy dni później zabytek „oddano Kriegerowi” do sfotografowania. W następnych dniach sekretarz Komisji (był nim wówczas Leonard Lepsi) poprosił Łuszczkiewicza, aby na własnym „planiku” miasta zaznaczył miejsca, „któreby pragnął mieć w reprodukcji”; przeprowadził również korespondencję z wiedeńskim zakładem C. Angerer & Göschl w sprawie wyboru techniki i kosztów druku. Najpóźniej 22 lutego fotografie planu były gotowe: tego dnia Sokołowski dostarczył je sekretarzowi wraz z rachunkiem Kriegera. 26 lutego zawiadomiono Angerera, że wkrótce otrzyma negatyw planu, który zapewne wysłano wraz z innymi fotografiami 9 marca. „Korekta” planu (czyli zapewne próbna odbitka) nadeszła 28 marca,

a po sprawdzeniu przez Sokołowskiego i Łuszczkiewicza trzy dni później odesłano ją do Wiednia. 15 lipca dziesięć gotowych odbitek przesłano w darze magistratowi miasta Rzeszowa⁸¹. Ostatecznie w następnym zeszycie „Sprawozdań” zamieszczono reprodukcję całego planu (w technice światłodruku, na oddzielnej tablicy) oraz fragmenty z widokami zamku w Rzeszowie, tamtejszego kościoła Bernardynów i orszaku z karetą książęcą (w technice autotypii)⁸².

Tak szczegółowa rekonstrukcja okoliczności powstania jednej względnie kilku fotografii nie powinna oczywiście być traktowana jako cel sam w sobie, ani nawet (a przynajmniej nie tylko) jako dowód, że w niektórych przypadkach zdjęcia z atelier Kriegerów można datować z dokładnością do kilku dni. Chodziło tu raczej o pokazanie złożoności procesu, w którym utrwalał w tym atelier wizerunek przez kolejne przemiany medium (negatyw – płyta światłodrukowa – druk; ewentualnie: negatyw – pozytyw – klisza rastrowa – płyta drukarska – druk) zyskiwał rozpowszechnienie jako ilustracja tekstu naukowego.

*

13 grudnia 1891 roku na posiedzeniu Głównego Konserwatorów Galicji Zachodniej, Marian Sokołowski wspominał „o zasługach, które położył fotograf Krieger przez swoje zdjęcia dla badań naukowych archeologii sztuki jako też około rozbudzenia zmysłu dla zabytków w kołach szerszych”⁸³. Warto podkreślić, że otwarcie zakładu Ignacego Kriegera o dwie dekady wyprzedziło powstanie pierwszej na ziemiach polskich katedry historii sztuki (1882)⁸⁴. Prowokuje to do postawienia pytania, czy prowadzone w otoczeniu Sokołowskiego studia nad sztuką polską rozwijałyby się tak samo, gdyby założyciel tego zakładu obrał inną specjalizację. Omówiony w niniejszym artykule zespół odbitek w zbiorach Fototeki IHS UJ jest w każdym razie świadectwem ścisłych i wielo-

⁷⁷ Dotąd w tym kontekście wspominano najczęściej o współpracy Natana Kriegera z „Rocznikiem Krakowskim”: Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska...*, s. 107; Kwiatkowska Teresa, Malik Andrzej: *Zespół negatywów...*, s. 53; *Natan Krieger...*, s. 10.

⁷⁸ Ogólnie o tym czasopiśmie: Kalinowski Lech: *Dzieje i dorobek naukowy Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności 1873–1952 oraz powstanie Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego 1882*. W: *Dzieje historii sztuki w Polsce. Kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku*. Red. Adam S. Labuda. Poznań 1996, s. 27–28; o roli materiału ilustracyjnego: Manikowska Ewa: *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego. Problemy i metody badawcze*. W: *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego. Archeologia – etnografia – historia sztuki*. T. 1. Red. Ewa Manikowska, Izabela Kopania. Warszawa 2014, s. 24–25.

⁷⁹ *Katalog Fototeki...*, s. 383, nr kat. 1403. W zbiorach MK brak obecnie negatywu tej fotografii, zachowały się natomiast klisze, na których uwieczniono fragmenty planu przedstawiające zamek w Rzeszowie (nr inw. MHK-599/K), kościół Bernardynów (nr inw. MHK-7067/K) oraz karetę wyjeżdżającą z zamku (nr inw. MHK-6011/K).

⁸⁰ Łuszczkiewicz Władysław: *Sprawozdanie z wycieczki nauko-*

wej w lecie 1891 roku [cz. I]. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1896, t. 5, z. 2, s. 107–125; opis planu na s. 120–121.

⁸¹ ANPP, sygn. PAU WI-31, [rok 1893] poz. 18, 29, 42, 53, 58, 60, 69, 70, 76, 77, 85, 87, 103, 105, 106, 138.

⁸² Łuszczkiewicz Władysław: *Sprawozdanie z wycieczki naukowej w lecie 1891 roku* [cz. II]. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1896, t. 5, z. 3, s. 173–184, il. 20–22, tabl. XVII. Zreprodukowane na il. 20–22 fragmenty planu odpowiadają (uwzględniając kadrowanie i retusze) negatywom zachowanym w MK (zob. przyp. 79). W dołączonym do artykułu *Objaśnieniu widoku dawnego Rzeszowa* (*ibidem*, s. 185) reprodukcje te Łuszczkiewicz nazwał cynkotypiami, prawdopodobnie dlatego, że płyty cynkowe były stosowane także w procesie autotypii. O problemach z interpretacją stosowanych w XIX w. określeń różnych technik fotomechanicznych zob. Nowak-Mitura Ewa: *Początki fotografii w prasie polskiej. „Tygodnik Ilustrowany” 1859–1900*. ródła do Historii Fotografii Polskiej XIX wieku, t. 2. Warszawa 2015, s. 21–23; o autotypii *ibidem*, s. 47–51.

⁸³ ANK, sygn. 29/560/9, s. 63.

⁸⁴ Kalinowski Lech: *Dzieje i dorobek...*, *passim*.

aspektowych relacji łączących krakowską historię sztuki i atelier Kriegerów, nie tylko zresztą w XIX i na początku XX wieku. Ich fotografie wciąż bowiem wykorzystywane są jako bezcenne, często jedyne źródła ikonograficzne, co najlepiej wyraża notatka, pozostawiona przez Jerzego Gądomskiego, wybitnego badacza malarstwa gotyckiego, na fotografii sceny *Pogrzebu Matki Boskiej* z retabulum z kościoła Dominikanów: „kwatera prawie nie istnieje, lepszego zdjęcia nie będzie”⁸⁵.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie

- Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Szczepana. Akta urodzeń, sygn. 29/331/1/48
 Asygnatariusz wydatków Głona Konserwatorów Galicji Zachodniej, 1895–1905, sygn. 29/560/33
 Protokoły posiedzeń Głona Konserwatorów Galicji Zachodniej, 1889–1906, sygn. 29/560/9
 Spis ludności miasta Krakowa z 1880 r., sygn. 29/87/8, s. 105
 Spis ludności miasta Krakowa z 1890 r., sygn. 29/88/15

Archiwum Nauki PAN i PAU

- Dziennik podawczy Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności, 1892–1906, sygn. PAU WI-31
 Józef Bolesław Głogowski, *Klasztor i kościół w Wiśniczu górnym*, sygn. PAU WI-67
 Spuścizna Karoliny Lanckorońskiej. Marian Sokołowski, sygn. KIII-150 j.a. 55

Biblioteka Książąt Czartoryskich

- Korespondencja Władysława Czartoryskiego, listy od Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej, 1889–1891, sygn. 7201
 Korespondencja Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej, listy od Władysława Czartoryskiego, 1890–1894, sygn. 7412

Fototeka IHS UJ

- Inwentarz Gabinetu Zakładu Historii Sztuki UJ*, t. 2–3, rkps, b. sygn.

Muzeum UJ

- Rachunki [Gabinetu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego]*, rkps, b. sygn.

Opracowania

- Album fotografii dawnego Krakowa z atelier Ignacego Kriegera*. Przedśłow Władysław Bodnicki, oprac. historyczne Janusz Andruszkiewicz. Kraków 1989
 Bednarek Anna, Walanus Wojciech: Fotografie cyklu legendy św. Katarzyny Aleksandryjskiej. W: *Mistrz i Katarzyna. Hans von Kulmbach i jego dzieła dla Krakowa*. Red. Mirosław P. Kruk, Aleksandra Hola, Marek Walczak. Kraków 2018, nr kat. 59–67, s. 436–456
 Bednarek Anna, Walanus Wojciech: *Fotografia jako narzędzie dokumentacji i popularyzacji zbiorów Czartoryskich w XIX wieku*. „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa” 2020, t. 13 [w druku]
 Caraffa Costanza: From ‘Photo Libraries’ to ‘Photo Archives’. On the Epistemological Potential of Art-Historical Photo Collections. In: *Photo Archives and the Photographic Memory of Art History*. Ed. Costanza Caraffa. I Mandorli, Vol. 14. Berlin–München 2011, pp. 11–44
 Chlebowska Edyta: *Na szklanych kliszach. Nieznane rysunki Norwida, czyli Album Marceliny Czartoryskiej*. „Studia Norwidiana” 2014, t. 32, s. 147–173
Der neue Gesetzentwurf, betreffend das Urheberrecht an Werken der Literatur oder Kunst und der Photographie. „Photographische Correspondenz” 1892, Bd. 29, Nr. 384, S. 458–467
 Ferenc-Szydełko Ewa: *Prawo autorskie na ziemiach polskich do 1926 roku*. Zakamycze 2000
 Gaczoł Ewa: Wstęp. W: *Ignacy Krieger*. Wybór fotografii i oprac. Ewa Gaczoł, Teresa Kwiatkowska. Kraków 2017, s. 3–10
 Gaczoł Ewa, Gellner Joanna: Wstęp. W: *Amalia Krieger*. Wybór fotografii i oprac. Ewa Gaczoł, Joanna Gellner, Kraków 2019, s. 5–12
 Gaczoł Ewa, Pilch Daria: *Conservation of collodion glass plate negatives*. „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2018, nr 56, s. 141–152
 Gądomski Jerzy: *Gotyckie malarstwo tablicowe Małopolski 1460–1500*. Warszawa 1988
 Kalinowski Lech: Dzieje i dorobek naukowy Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności 1873–1952 oraz powstanie Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego 1882. W: *Dzieje historii sztuki w Polsce. Kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku*. Red. Adam S. Labuda. Poznań 1996, s. 22–57
Katalog Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane do roku 1900. Red. Wojciech Walanus. Kraków 2019
Katalog Wystawy zabytków epoki Jagiellońskiej w 500 rocznicę odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizowanej. Kraków [1900]

⁸⁵ *Katalog Fototeki...*, s. 286, nr kat. 967. Adnotacja skierowana była zapewne do redaktorów książki, w której Gądomski opublikował tę fotografię; Gądomski Jerzy: *Gotyckie malarstwo tablicowe Małopolski 1460–1500*. Warszawa 1988, il. 10.

- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 4. *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, 1. Red. Izabela Rejduch-Samek, Jan Samek. Warszawa 1987
- Koczyński Michał: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwach Galicji i Lodomerji tudzież W. Ks. Krakowskiem obowiązujących, a w czasokresie 1889–1896 wydanych*. Z. 1. Kraków 1896
- Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska w latach 1840–1914. Zarys historii*. Kraków Dawniej i Dziś, t. 20. Kraków 1978
- Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet krakowskich zakładów fotograficznych w zbiorach Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie*. Kraków 2008
- Kunińska Magdalena: *Historia sztuki Mariana Sokołowskiego*. *Ars Vetus et Nova*, t. 40. Kraków 2014
- Kwiatkowska Teresa, Malik Andrzej: *Zespół negatywów szklanych z zakładu fotograficznego rodziny Kriegerów w posiadaniu Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1984, z. 11, s. 51–69
- Łuszczkiewicz Władysław: *Sprawozdanie z wycieczki naukowej w lecie 1891 roku* [cz. I]. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1896, t. 5, z. 2, s. 107–125
- Łuszczkiewicz Władysław: *Sprawozdanie z wycieczki naukowej w lecie 1891 roku* [cz. II]. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1896, t. 5, z. 3, s. 173–184
- Manikowska Ewa: *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego. Problemy i metody badawcze*. W: *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego. Archeologia – etnografia – historia sztuki*. T. 1. Red. Ewa Manikowska, Izabela Kopania. Warszawa 2014, s. 7–49
- Mossakowska Wanda: *Walery Rzewuski (1837–1888) fotograf. Studium warsztatu i twórczości*. Wrocław 1981
- Mossakowska Wanda, Zeńczak Anna: *Kraków na starej fotografii*. Kraków 1984
- Nowak-Mitura Ewa: *Początki fotografii w prasie polskiej. „Tygodnik Ilustrowany” 1859–1900. Źródła do Historii Fotografii Polskiej XIX wieku*, t. 2. Warszawa 2015
- Mrozowski Przemysław: *Polskie nagrobki gotyckie*. Warszawa 1994
- Natan Krieger. Wybór fotografii i oprac. Ewa Gaczol, Anna Kwiatek. Kraków 2018
- Polkowski Ignacy: *Gobeliny z katedry krakowskiej na Wawelu*. Kraków 1880
- Polski słownik biograficzny*: Krieger Ignacy. Hasło oprac. Celina Bąk-Koczarska. T. 15. Wrocław 1970, s. 307–308
- Schrank Ludwig: *Urheberrecht an Werken der Literatur oder Kunst und der Photographie*. „Photographische Correspondenz” 1893, Bd. 30, Nr. 398, S. 555–556
- Siarzewski Wiesław: *Zdjęcia Zakopanego i Tatr z pracowni Stanisława Bizańskiego w Krakowie*. „Dagerotyp” 2011, t. 20, s. 27–104
- Sokołowski Marian: *Studia i szkice z dziejów sztuki i cywilizacji*. T. 1. Kraków 1899
- Sokołowski Marian: *Wazy greckie w naszych zbiorach*. „Przegląd Polski” 1889, t. 23, z. 8, s. 217–236
- Spis widoków i pomników miasta Krakowa zdjętych z natury przez J. Kriegera, fotografa*. Kraków [1878]
- Sprawozdania z posiedzeń*. I. Wydział filologiczny. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” 1896, t. 1, nr 1, s. 6–13
- Sprawozdania z posiedzeń Komisji Historii Sztuki za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1899 roku*. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1902, t. 7, z. 1–2, szp. IX–XCVIII
- Sprawozdanie Zarządu Muzeum Narodowego za rok 1895*. Kraków 1896
- Starl Timm: *Lexikon zur Fotografie in Österreich 1839 bis 1945*. Wien 2005
- Turczyński Stanisław: *Maryan Sokołowski 1839–1911*. „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1912, t. 8, z. 3–4, szp. 397–412
- Walanus Wojciech: *Fotografie cerkwi drewnianych z terenów dawnej Galicji Wschodniej w zbiorach Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Cerkwie drewniane dawnej Galicji Wschodniej*. Red. Wojciech Walanus. Skarby Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 1. Kraków 2012, s. 29–41
- Walanus Wojciech: *Sztuka dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej na fotografiach ze zbiorów Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. T. 4. Red. Karol Łopatecki, Wojciech Walczak. Białystok 2013, s. 303–326
- Walanus Wojciech: *Pieczenie, inwentarze, inskrypcje. Uwagi o poznawaniu archiwum fotograficznego na przykładzie Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego. Archeologia – etnografia – historia sztuki*. Red. Ewa Manikowska, Izabela Kopania. T. 1. Warszawa 2014, s. 175–194
- Walanus Wojciech: *Fotografia w rękach historyka sztuki. Kilka przykładów ze zbiorów Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. W: *Miejsce fotografii w badaniach humanistycznych*. Red. Marta Ziętkiewicz, Małgorzata Biernacka. Źródła do Historii Fotografii Polskiej XIX wieku, t. 1. Warszawa [2016], s. 167–182
- Walanus Wojciech: *Fotografie ze zbiorów polskich uczonych w Fototece Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zarys problematyki*. W: *Spuściżny – co po nas zostaje? Zagadnienia metodologiczne. Materiały konferencji naukowych organizowanych przez Archiwum Nauki PAN i PAU i Polską Akademię Umiejętności*. Red. Adam Górski. Kraków 2018, s. 158–180
- Walanus Wojciech: *Zbiory Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Dagerotyp. Studia z historii i teorii fotografii” 2018, t. 1, s. 189–193
- Walanus Wojciech: *Dzieje zbiorów fotograficznych Gabinetu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1881–1921)*. W: *Katalog Fototeki Instytutu Historii*

Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane do roku 1900. Red. Wojciech Walanus. Kraków 2019, s. 9–23

Wiśłocki Władysław: *Bibliografia z zakresu historii literatury i oświaty w Polsce z r. 1877/78.* „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1878, t. 1, s. 341–378

Witte Jean de: *Description des collections d'antiquités conservées à l'Hôtel Lambert* [online]. Paris 1886 [dostęp 28 grudnia 2018]. Dostępny w internecie: <http://libmma.contentdm.oclc.org/cdm/ref/collection/p16028coll4/id/30388>